

מעדני שבת

פרשת בלק תשפ"ה

גליון תס"ה

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

קדיש יתום

המשנה ברורה (נ"ה סק"א) כתב כמו שטוב למעט בברכות כך טוב למעט בקדישים.

הביאור הלכה שם כתב חמשה חילוקים הם באמירת קדיש ואלו הם בן שבעה ובן שלשים ובן י"ב חודש ויום הפסקה [דהיינו שפוסק בו מלומר קדיש] ויאר צייט. ויש לכל אחד מדרגה בפני עצמו. וטעם חלוקות אלו ומדרגתם נראה שיסדו חז"ל לפי מדת הדין המתוח והקדיש הוא להגין. ולכן שבעה ימים הראשונים צריך יותר רחמים וזכות. ושלשים צריך יותר רחמים מ"ב חודש. ויאר צייט הוא משני טעמים או דבאותו יום איתרע מזלו של אבל או כדי שיהיה נחת רוח לאביו ולאמו להגין עליהם ולכפר לנפשם. ויום הפסקה נהגו האבלים לתת לו כל הקדישים משום דכיון דנהגו להפסיק חדש קודם ובשביל שמוותו להם חדש ימים נתנו לו קדימה זו, ומהאי טעמא אינו קודם לדחות ליאר צייט ולבן שלשים, כי אינם משתכרים כלום על ידו דבלא"ה יש להם דין קדימה עליו.

היעב"ץ בסידורו כתב בענין מי הקודם לאמירת קדיש ומי דוחה למי, לא אטפל כאן, דמנהגא בעלמא הוא, ומה טוב וישר מנהג הספרדים בזה שאם רבים המה כולם זוכים בו, ואומרים אותו כאחד, ובטילה מחלוקת וטורח דינים בדבר שאין לו שורש ועיקר. וכן כתב החיי אדם (א' ל') שני בני אדם מותרים לומר קדיש ביחד.

מאיידך יש שכתבו שאין לשתי אבלים לומר קדיש ביחד מב' טעמים, החת"ס (או"ח קנ"ט) כתב שמעלת קדיש שמזכה הציבור לומר יהא שמייה רבה, וכשיש שנים הרי אינו הגורם היחיד אין שכרו מרובה כ"כ, ולכן נהגו לחלק שהזכות לאחד לבד. הבנין ציון (קכ"ב) כתב כי פעמים שזה אומר קדיש בנחת וזה אומר קדיש במהירות, זה צועק וחבירו צועק כנגדו והעם מתבלבל ועניית האמן אינה כהוגן.

התשובות והנהגות (א' ק"ג וכן ב' מ"ב) כתב שכיון שמעלת קדיש הוא שמזכה הציבור לענות אמן יהא שמייה רבא, א"כ לפי רוב הציבור כך זכות לנפטר וראוי לחפש מקום תפלה במקהלות בעם רב שאז הזכות יותר. ומחדש ששנים אומרים ביחד אז מזכין הציבור הזכות לשניהם, ואולי גם לא נגרע זכות כל אחד בזה. אך יזהרו לומר כולם מילה במילה ובזה לא שייך תרי קלי לא משתמעי כיון דחביבה עליהו, וטוב שיעמדו ביחד שאז כולם מכוונים לומר יחד ממש וחולקין המצוה ולא כל אחד במקומו.

עוד כתב המ"ב שם (סק"ד) כששנים או ג' אומרים קדיש יחד ואחד מקדים אם באים כל אחד תוך כדי דיבור יענה עם הראשון או עם האחרון אמן ויעלה לכולם ואם יש הפסק יענה על כל אחד ואחד.

הבצל החכמה (ה' קל"ה) כתב שאסור לומר קדיש יתום בלחש באופן שאפי' האנשים העומדים סמוך לו אינם שומעים את הקול. וצריך לדקדק לומר קדיש בקול רם שעכ"פ תשעה בני אדם הקרובים אליו ישמעו קולו כך שיהיו ביחד עשרה, דאל"כ הו"ל כאומר קדיש בתוך ביתו ביחיד, ולא מהני מה שנמצאים עשרה בני אדם בבית הכנסת.

כתיב (כג, י) 'תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו', כתב בספר החיים (אחיו של המהר"ל מפראג ח"ב פרק ח') שמצינו כאן רמז בתורה לאמירת קדיש ליתומים במה שאמר בלעם 'ישרים' ר"ת יהא שמייה רבה מברך. וגם מה שנאמר ולא ימותו אבות על בנים, רמז כי האבות לא ימותו מיתת הנפש על ידי הבנים שיצילו את האבות.

וממשיך לפי שאין מיתה בלא חטא, ורובם מתים בשביל עוון חילול ה' שלא יכופר אותו עון מיד עד תמותו, וכשהקב"ה נפרע מן החוטא אז שמו של הקב"ה נתקדש, לכן עומד הבן של החוטא הזה שמת ואומר לפני התיבה קדיש כלומר מתנחם אני על מיתת אבי הואיל ושמו של אבי שבשמים מתגדל ומתקדש ע"י מיתתו, ומיד מתכפר עוון חילול ה' שעשה. וזהו דוגמת הנידונים בבית דין שאמרו בגמ' (סנהדרין מ"ו.) שבני משפחתו צריכים לבא ולומר לבי"ד יפה דנתם, להורות שאין בלבם על הבית דין כלום, וזהו גם כן מה שמסיים בחייכון וביומיכון וכו' כלומר אתם בית ישראל הזהרו במעשיכם שלא תגרמו מיתה לנפשכם רק תחיו ביראת ה'.

הבית לחם יהודה (על השו"ע י"ד שע"ו) כתב הקדיש אינו תפילה שהבן מתפלל על אביו לפני ה' שיעלה מטהי, אלא זכות ומצוה הוא למת כשבנו מקדש שמו של הקב"ה ברבים והקהל עונים אחריו אמן, וה"ה שאר מצות וזכויות שעושה הבן אחר מיתת אביו הוא כפרה לנפש האב.

הרמ"א (י"ד שע"ו ד') כתב האבלים אומרים קדיש אפילו בשבת וי"ט אבל לא נהגו להתפלל בשבת וי"ט אע"פ שאין איסור בדבר, אבל בימות החול מי שיודע להתפלל יתפלל, ויותר מועיל מקדיש יתום שלא נתקן אלא לקטנים, ומי שאינו יודע להתפלל כל התפלה יתפלל למנצח ובא לציון וכו', כי הקדיש של אחר ובא לציון מעולה מהקדיש שאחר התפלה שאינו מעיקר התפלה. ונהגו שאין אומרים קדיש ותפלה רק י"א חדשים, כדי שלא יעשו אביהם ואמם רשעים, כי משפט רשע י"ב חדש.

הלבוש שם כתב לאו דוקא קדיש אלא הוא הדין להפטיר בנביא ולהתפלל ערבית בפרט במוצאי שבת שהוא זמן שחוזרין הנשמות לגיהנום. ונהגו לומר קדיש על האם אף על פי שהאב חי, ואין בידו למחות לבנו שלא יאמר קדיש על אמו שיש בזה כיבוד אם אחרי מותה.

המשנה ברורה (נ"ג סק"ס) כתב מצוה לקהל להניח לאבל להתפלל שהוא נחת רוח למת ומצילו מדינו של גהינם, ומיהו מי שאינו יכול לחתוך האותיות וכדומה אין לו להתפלל לפני העמוד.

הרמ"א (או"ח קל"ב ב') כתב אומרים קדיש יתום אחר עלינו, ואפי' אין יתום בבית הכנסת יאמר אותו מי שאין לו אב ואם, ואפילו מי שיש לו אב ואם יכול לאומרו אם אין אביו ואמו מקפידין. המשנה ברורה כתב בשם האר"י שיאמרוהו אחר כל הג' תפלות. ומ"מ הקדיש שאחרי עלינו שאומר' בשחרית נמנה בדין שאין פוחתין משבעה קדישים בכל יום דכתיב בתהלים (קט, קסד) 'שבע ביום הללתיך', משא"כ הקדיש שאחר עלינו שבתפילת ערבית אף שהוא ג"כ מצוה לא קחשיבין בכלל אלו השבעה.

כתיב (כב, ו) 'ואגרשנו מן הארץ' ובמדרש שאינו מבקש אלא שלא יכנסו לארץ, וקשה דמה איכפת להו אם כלל ישראל ילכו לא"י הרי אין הארץ שלהם. השם משמואל מבאר שא"י מאחדת כל ישראל להיותם גוי אחד בארץ, ואחרי שנכנסין לארץ ישראל שהיא חיבור כל ישראל אז לא תהיה תקומה לאומות העולם נגד כלל ישראל לכן הזדרזו בעצתם קודם כניסתם לארץ. וזה כלל גדול כי בזמן שישראל כולם באחדות אינן מתיראין משום דבר, והעונש של גלות הוא רק כשיש פירוד הלבבות ושנאת חנם. עוד יש לפרש ע"פ מה שכתב רש"י מי מנה עפר יעקב שאין חשבון במצוות שהם מקיימים בעפר לא תחרוש בשור ובחמור, לא תזרע כלאים, אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם. וכוונת הרשעים הללו היתה להפריד הגשמיות שלא יהיה בה שום חלק רוחני וקדושה, ויטלו ישראל החלק הרוחני לבד והם יטלו את הגשמיות. אבל רצון הקב"ה הוא לעשות מהגשמיות רוחניות, ושיתקדש גם חומר הארץ, והיינו ע"י שישראל עוסקים בדברים הגשמיים בקדושה ובטהרה בזה מכניסים קדושה גם לגשם. וכאן לא רצה בלק שיכנסו לא"י כדי שלא יתחילו לקדש את הגשמיות.

ר' צדוק הכהן בפרי צדיק מקשה למה נזכר בתורה מה שאמר בלעם תמות נפשי מות ישרים כיון שלא נתקיים שהרי מת בחרב, עוד קשה שבמשנה ריש פרק חלק (סנהדרין צ'). נמנו שבעה שאין להם חלק לעולם הבא שלושה מלכים וארבעה הדיוטות ואחד מהארבעה הוא בלעם, ויש להבין הלא התחלת הפרק הוא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ואלו שאין להם חלק ומה שייכות יש לבלעם שהוא גוי לכל ישראל. ומיישב שלזה הועיל מה שביקש תמות נפשי מות ישרים שיהיה נמנה בין ישראל שאין להם חלק לעולם הבא.

האור זרוע (חלק ב סי' נ') כתב מעשה ברבי עקיבא בהיותו מתבודד במדבר וחוזר על משנתו, פגש באדם אחד ערום ושחור כפחם רץ כמרוצת הסוס וחבילת עצים גדולה על כתפיו, גזר עליו רבי עקיבא והעמידו, ושאלו על מעשיו במקום זה, ענה לו מת אנכי ובכל יום פוקדים עלי מלאכי חבלה הממונים עלי לחטוב עצים ושורפים אותי בהם, וכל כך למה, מפני שעברתי על מצוות התורה, א"ל ר"ע כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה להפטר מפורענות זו, א"ל שמעתי שהיו אומרים אילו היה למסכן זה בן שעומד בתוך הקהל ואומר קדיש וברכו את ה' המבורך והקהל עונים אחריו אמן ויהא שמה רבא וברוך ה' המבורך מיד היו פוטרין אותי מן העונש, שאל אותו ר"ע על עירו, ולאחר חקירה ודרישה מצא ר"ע את בנו של אותו האיש שעודנו ערל, נטלו ר"ע ומל אותו והושיבו לפניו ללמוד תורה, ולא היה מקבל תורה, עד שישב עליו ר"ע בתענית מ' יום והתפלל עליו עד שיצאה בת קול ואמרה נתקבלה תפלתך, והלך ולימדו תורה ק"ש וברכת המזון, והעמידו בתוך הקהל ואמר קדיש וברכו וענו הקהל אחריו, ובא המת לר"ע בחלום ואמר לו רבי תנוח דעתך בגן עדן כשם שהנחת את דעתי והצלתי מדינה של גהינום.

י"ז בתמוז

החפץ חיים (שם עולם ח"ב י"ב) כתב כעת שנתרבה מצוקות הזמן הרבה מאד יפלא לב כל איש מה זה עשה ה' בארץ ומה יהיה אחרית דבר וכמעט כח אין לסבול גודל העניות והמצוקות שנתרבה יום יום, אכן המתבונן היטב ימצא מזה גופא תנחומין קצת כי ידוע מה שכתב הגר"א שכל ימי הגלות דומה להריון והסוף דומה לחבלי לידה, ובחבלי לידה ידוע אם נזדמן אשה המקשה לילד בעת שהקישא נתגבר עליה הרבה עד שאין בכחה לסבול תנחם לה המילדת כי עתה לא תמשך עוד מכאובה ותאמר לה אל תיראי כי זה סימן שקרוב הוא ללידה, כן הוא ממש בדבר הזה כל זמן שלא נתגברו כ"כ רוב המצוקות אנו יכולין לחשוב כי ימשך ההריון עוד הרבה זמנים אבל כעת שהמצוקות נתגברו כ"כ שאי אפשר לסבול עוד בודאי יש לצפות שיגלה קץ ישועה בזמן קרוב, וא"כ אין לך תנחומים גדול מזה, ובפרט שאנו רואין בזמננו שנתקיימו כל הסימנים שהובאו בגמ' לענין הגאולה כגון אמרו אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו, ואמרו שם שלפני ביאת המשיח לא יהיה שכר אדם ושכר בהמה, ואנו רואין זה בעינינו שמפני ריבוי מסלות הברזל וכלי מכונה שנתרבו לא נצרך לפועלים ולבהמות כ"כ והולכים בטל.